

Islamska osvajanja u vrijeme Rašidunskog Kalifata

Kovačić, Luka Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:147274>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
Odjel za povijest

ISLAMSKA OSVAJANJA U VRIJEME
RAŠIDUNSKOG KALIFATA

Završni rad

Kandidat: Luka Ivan Kovačić

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marko Jerković

Sumentor: dr. sc. Marko Marina

Zagreb, 28.9.2023

Sadržaj

UVOD	2
MUHAMEDOV ŽIVOT I OSVAJANJA	2
OSVAJANJA ABU BAKRA	3
DOLAZAK NA VLAST	3
RIDDA RATOVI	4
POČETAK KAMPANJE	4
GASANIDI I LAKMIDI	5
POHOD NA IRAK I LEVANT	5
SASTAV VOJSKE I ABUOV KRAJ	6
OSVAJANJA OMARA	6
OSVAJANJA NA LEVANTU	6
PRODOR U ANATOLIJU	7
OSVAJANJA U IRAKU	7
OSVAJANJE KTEZIFONTA	7
PRODOR U IRAN	8
EGIPATSKA BOJIŠNICA	8
LIBIJA I NUBIJA	9
OMAROVO UBOJSTVO I PITANJE NASLJEDNIKA	10
OSVAJANJA OSMANA	10
POKUŠAJ BIZANTSKE REKONKVISTE EGIPTA	10
OSVAJANJA U TUNISU	11
NASTAVAK RATOVANJA U IRANU I ISTOČNA GRANICA	11
POMORSKU POTHVATI	11
OSMANOVA VJERSKA POLITIKA	12
OSMANOVO UBOJSTVO	12
ALIJEVA VOJNA KARIJERA	12
USPON	12
PRVI GRAĐANSKI RAT	13
RAZLOZI USPJEHA RANOISLAMSKIH OSVAJANJA	14
ZAKLJUČAK	15
LITERATURA	17
ELKTRONIČKI IZVORI	18

UVOD

Uvijek zanimljivo područje istraživanja su islamska osvajanja. Islamska civilizacija je uvelike utjecala na razvoj svjetske povijesti s obzirom da je imala doticaja s europskom, indijskom, pred-islamskom turskom, ali i afričkim civilizacijama. No, kako se ta civilizacija širila i koji prostor je izvorno obuhvatila, to će biti tema ovog rada. Nastojat ću dati kratak prikaz osvajanja koja su počeli muslimani poslije smrti njihovog Poslanika – Muhameda. Naime, taj period je označen vladavinom četiri vođe (kalifa): Abu Bakra, Omara, Osmana i Alija. Pokušat ću također dati odgovor na pitanje: zašto je širenje bilo tako uspješno? Temu su obrađivali mnogi povjesničari i profesori, ali pretežito oni strani, primjerice sa Cambridgea, Princetona, Srednjoeuropskog sveučilišta itd. Dakako, temeljni problem ovakve teme je manjak znanstvene literature na hrvatskom jeziku, a i vrlo često nepoznavanje srednjovjekovnog arapskog jezika koji je ključan za proučavanje izvora tog vremena. Tako da će nekome tko ne pozna niti arapski, ni engleski biti teško baviti se općenito temama Bliskog istoka. Također je jedan problem koji se pojavljuje u muslimanskim srednjovjekovnim spisima često neslaganje u datiranju određenih bitaka i općenito u određivanju redoslijeda kojim su osvajanja tekla. Trudit ću se što preciznije prikazati islamska osvajanja počevši od samog Muhameda kako bi se stvorio neki kontekst.

MUHAMEDOV ŽIVOT I OSVAJANJA

Muhamed je, osim Allaha, središnja osoba islama. Muslimani ga vide kao posljednjeg i najvažnijeg poslanika. O njegovom životu saznajemo iz sira i hadisa, tako da znamo o njegovim osvajačkim poduhvatima koje je provodio na prostoru arapskog poluotoka, s obzirom da je bio iz Meke. Do prvog sukoba je došlo kada je počeo širiti objavu koju mu je uputio anđeo Gabriel po Allahovom napatku. Unatoč tome što je uspio preobratiti neke ljude na novu vjeru, bio je protjeran u Medinu (tadašnji Yathrib) u događaju koji se naziva *hidžra*.¹ U Medini je počeo okupljati svoje najvjernije pristaše i uspio je preobratiti dio lokalnog stanovništva. U tome mu je pomoglo i to da je u Medini imao ulogu arbitra, odnosno sudca koji je rješavao pravne sporove između plemena ili plemenskih pripadnika. Ta pozicija mu je dala visoki status u medinskom društvu. Vojnu karijeru je počeo napadanjem karavana koje su pripadale plemenu Kurejš, istom onom koje ga je protjeralo iz Meke, ali također istom plemenu kojem je i on pripadao.² Već tada je odlučio zauzeti Meku i staviti ju pod svoju kontrolu, tako da je postupno iscrpljivao mekansku snagu napadima na karavane. U isto vrijeme je ratovao protiv židovskih

¹ BERKEY 2003, 61.

² DONNER 2010, 40.

arapskih plemena poput Banu Qurayza ili Banu Nadir. Nastojao je uništiti njihov utjecaj u Medini i započeti veliki politički pokret koji bi objedinio sve „pravovjerne“ Arape. Za vrijeme svog života u Medini je nastavio primati božanske objave koje su poslije njegove smrti sklopljene u muslimanima svetu knjigu odnosno Kuran.³ Sukobi sa Židovima su trajali sve do 629. godine, kada je pažnju posvetio Meki. Krajem iste godine je započeo opsadu grada, a početkom sljedeće ga je zauzeo i trijumfalno umarširao. Pritom je uništio mnogobožачke idole koji su se nalazili u mjestu koje se danas naziva *Masjid al-Haram*. Ipak, ostavio je središnju Kabu kojoj se muslimani dan danas okreću kada mole.⁴ Prema nekim izvorima je poslao dio svoje nove muslimanske vojske prema Palestini koja je ušla u sukob sa Bizantincima, ali iz toga nije proizašao neki veći sukob.⁵ Prava osvajanja kreću tek poslije Muhameda.

Ubrzo nakon toga je preminuo 632. godine, a u tom kratkom periodu borbe protiv mnogobožачkih i židovskih plemena je uspio pod kontrolu staviti većinu arapskog poluotoka.⁶

OSVAJANJA ABU BAKRA

DOLAZAK NA VLAST

Poslije njegove smrti je nastao veliki problem – plemena su se počela odvajati od glavnine Muhamedovih sljedbenika. Smatrala su da je jedini koji ih je mogao voditi bio Muhamed, a ovako je cijeli pokret počeo propadati. Naime, veliki dio plemena se odvojio od te glavnine, koju je predvodio Muhamedov punac Abu Bakr. Abu Bakr ipak nije postao vođa lakim putem, nego mu se suprotstavio Ali koji je bio Muhamedov rođak. Abu Bakrova kćer Aiša je bila jedna od Muhamedovih žena. Abu Bakr i Muhamed su bili dobri prijatelji, ali nisu bili u krvnom srodstvu za razliku od Alija. Upravo tom logikom je Ali pokušao uzeti mjesto vođe muslimana. Posljedično, Ali nije iskazao podršku Abu Bakru kojeg je muslimanska zajednica (umma) izabrala.⁷ Ali je imao i svoje sljedbenike koji su smatrali da on treba naslijediti Muhameda, no unatoč tome je Abu Bakr preuzeo vodstvo nad muslimanskom zajednicom i postao Muhamedov nasljednik, odnosno kalif. Uslijed takvog ishoda, Ali se povukao, ali nije u potpunosti odustao od pozicije vođe.⁸

Muhamedova je moć, htio on to ili ne, bila temeljena u velikoj mjeri na njegovom liku, tj. na njemu kao osobi. Upravo zbog njega su se brojna plemena ostavila mnogoboštva i

³ ROBINSON 2011, 173-175.

⁴ BERKEY 2003, 68.

⁵ DONNER 2010, 50.; ROBINSON 2011, 174.

⁶ DONNER 2010, 50.

⁷ BERKEY 2003, 64.

⁸ BERKEY 2003, 70-71.; DONNER 1981, 85.

priključila islamu. Za njih je Muhamed bio jedina osoba koja može voditi muslimane te su iz tog razloga bili odani samo njemu. To je bio stav određenih arapskih plemena koja su se odvojila od Abu Bakra i prigrlili nazad svoje mnogoboštvo, dok se neki nisu vratili na prijašnju vjeru, ali ipak nisu htjeli priznati legitimitet bilo koga osim Muhameda. Očito je da je Muhamed stvorio vrlo čvrste temelje u svojoj vlasti i da je stekao neizmjernu reputaciju diljem poluotoka. Upravo to je bio veliki problem kada je u pitanju nasljedovanje, kako u islamskom svijetu, tako i u ostalim civilizacijama.⁹

RIDDA RATOVI

Dolaskom na vlast Abu Bakr je odlučio nasilnim putem vratiti odmetnuta plemena tako da je započeo Ridda ratove koji se još i nazivaju odmetničkim ratovima. Ovaj rat ga je spriječio u tome da odmah krene u osvajanje izvan granica poluotoka. Drugim riječima, Abu Bakr je morao ponoviti ono što je Muhamed već napravio. Rat je trajao od 632. do 633., a na njegovoj strani je ratovao Khalid ibn al-Walid, jedan od vojskovođa koji se isprva sukobio sa Muhamedom, ali je 627. prešao na islam. On je još i prije obraćenja znao nadmudriti Poslanikovu vojsku, no odsad je ratovao na strani njegovih nasljednika. Općenito se smatra jednim od najboljih islamskih zapovjednika ikada. Abu Bakrova vojska se raspodijelila na više manjih vojski koje su se zaputile prema sjeveru, istoku i jugu kako bi ratovala protiv plemena Banu Hanifa, Bakr, Banu Fazara, omanskih, jemenskih plemena itd. Zanimljivo je da Donner u svojem radu spominje problematiku prikazivanja svih tih plemena kao „otpadničkih“. Naime, nisu sva plemena u potpunosti odbacila Muhamedovu poruku, nego su se pobunila protiv Abu Bakrove vlasti. Tako da ostaje problem toga kako onda zapravo nazvati takva plemena.¹⁰ U svakom slučaju, vojska Abu Bakra je vodila iznimno uspješan rat u Arabiji i pobijedila one koji ga nisu prihvaćali za kalifa. Naposljetku su Arapi opet postali ujedinjena skupina koja je predstavljala ozbiljnu prijetnju susjednim državama.¹¹

POČETAK KAMPANJE

Upravo tada, nakon 633. godine, Abu Bakr pokreće svoju arapsku vojsku prema Levantu i Mezopotamiji.¹² Levant je tada bio u sastavu Bizantskog Carstva, dok je Mezopotamija pripadala Sasanidima. Bizant i Sasanidi su, do tog trenutka, veći dio svoje povijesti proveli ratujući jedni protiv drugih, a Sasanidsko je Carstvo tih godina izlazilo iz građanskog rata. Baš u tom trenutku se na horizontu pojavljuju arapski muslimani i Abu Bakrova vojska. I Bizant i

⁹ DONNER 1981, 82-83.

¹⁰ DONNER 1981, 85-86.

¹¹ DONNER 1981, 86-90.

¹² KAEGI 1992, 67.

Sasanidi su oslabljen, iscrpljeni ekonomski, nedostaje im ljudstva i novca za učinkovitu obranu. Abu Bakr je nastojao iskoristiti svaku slabost koju su dva protivnika pokazala. Arapski vojskovođa Al-Muthanna je počeo napadati sasanidska naselja u Mezopotamiji, dok je Abu poslao svog vojskovođu Khalida da napadne južni dio Iraka. Konkretnije rečeno, Khalid je time započeo svoje osvajanje u blizini grada Al-Ubule.¹³

GASANIDI I LAKMIDI

Odlučni vojskovođe poput Khalida su Abuu bili ključni u brzom zauzimanju protivničkog prostora. Izgleda da ni Bizant niti Perzija u početku nisu znali kakvi napadi im se spremaju. Vladari su smatrali da počinje još jedna epizoda redovitih arapskih nomadskih pljačkanja. Oba carstva su na svojim granicama tradicionalno imali saveznička nomadska plemena.¹⁴ Za Bizant su zadaću čuvanja granica obavljali Gasanidi, dok je Perzija koristila Lakmide. Doduše, Lakmidi su se u nekoliko navrata bunili pa su ih Perzijanci pokorili prije islamskih osvajanja. I Gasanidi i Lakmidi su bili arapska plemena, većinom kršćani i bili su prva linije obrane od muslimana.¹⁵

POHOD NA IRAK I LEVANT

Osvajanja su krenula zajedničkim napadom na Siriju i Irak gdje je Khalid iz smjera juga, osvajajući manje gradove, napredovao uz zapadnu obalu Eufrata i stigao sve do središnjeg Iraka.¹⁶ Cilj mu je bio podređivanje lokalnih arapskih plemena čime bi se olakšao kasniji prodor u središnji Irak.¹⁷ U isto vrijeme su u Siriji djelovala četvorica vojskovođa: Abu Ubajda, Amr, Yazid i Shurahbil. Izgleda da im je cilj najprije bio osvajanje arapskog govornog područja u Siriji i Iraku, što su postigli vrlo uspješno.¹⁸ S obzirom da je generalima trebala pomoć u osvajanju ruralne Sirije i Palestine, Abu Bakr je, u proljeće 634., Khalida poslao na sirijsku bojišnicu. Khalid je odmah započeo svoj slavni marš iz Iraka u kojem je krenuo kroz sirijsku pustinju kako bi što prije dospio do islamske vojske što se pokazalo genijalnim potezom kada je Rimljanima izbio sleđa. Prema predaji, Khalidu je za marš trebalo pet dana, a da bi vojska uspješno došla je naredio, prije pokreta, da se nekolicina deva prisilno napije vodom. Zatim su te deve bile ubijane na putu, a voda u njima je korištena za piće.¹⁹ Na taj način je vojska

¹³ DONNER 1981, 173-176.

¹⁴ JANDORA 1986, 103.

¹⁵ DONNER 1981, 100, 169.

¹⁶ DONNER 1981, 188.

¹⁷ *Isto.*, 177.

¹⁸ *Isto.*, 115.

¹⁹ *Isto.*, 119-121.

preživjela i uspješno zauzela grad Bosru kada se pojavila na bojišnici, spojila se sa ostatkom vojske i osvojila Fahl te pobijedila kod Ajnadayna.²⁰

SASTAV VOJSKE I ABUOV KRAJ

Izgleda da su vojske Abu Bakra u te, gotovo dvije godine, bile sastavljene od brojnih arapskih, sirijskih i iračkih plemena. To će i biti jedna od glavnih odrednica islamskih vojski i nakon njega. Naime, Abu Bakr nije dopuštao da se bore pripadnici onih plemena koja su se pobunila u Ridda ratovima, ali promjena će doći već kod sljedećeg kalifa.²¹ Abu Bakr nije dugo poživio, već je umro 634. godine.

OSVAJANJA OMARA

Poslije Abua je na mjesto vođe došao Omar, još jedan kojeg Ali nije isprva podržavao, ali je na koncu ipak prihvatio njegovo vodstvo. Omar je vladao deset godina i nastojao je što više proširiti muslimanski prostor tako da je nastavio ratovati u Mezopotamiji i Levantu. Za vrijeme njegove vladavine se otvorila nova bojišnica – Egipat. Odlučio je Khalida osloboditi zapovjedničke dužnosti i njegov dio vojske je predao Abu Ubaidahu, a Khalid je od tada služio kao njegov podređeni.

OSVAJANJA NA LEVANTU

635. godine su Arapi krenuli u osvajanje većih levantskih gradova i bili su tako uspješni da su već iste godine pod kontrolom držali gotovo cijelu Palestinu osim Jeruzalema i nekih drugih gradova. Iako je Bizant na Levantu držao veliki broj svojih vojnika, to nije bilo dovoljno da bi se zaustavila arapska vojska, tako da su Arapi pobijedili u bitkama za Damask, Jarmuk i konačno osvojili Jeruzalem. Jeruzalem je, kako za Židove i kršćane, tako i za muslimane, sveti grad. Stoga ne čudi da Arapima bilo u velikom interesu zauzeti ga. Bio je pod opsadom jedno vrijeme, ali onda se posada odlučila predati pod uvjetom da predaja bude izvršena tek kada Omar dođe, što je on i napravio. Bitka za Jarmuk je posebno bitna jer ju povjesničari često smatraju konačnom bitkom koja je odredila smjer rata protiv Bizanta. U bitci je sudjelovala velika bizantska vojska koju su muslimani, iako nadjačani, potukli. Car Heraklije se nikad nije oporavio od tog poraza, ali je još pružao otpor u Siriji. Nakon Jarmuka je postalo jasno da će islam preplaviti i ostatak Sirije i Palestine. Omar je nastavio napredovati na sjever u Siriju gdje je zapovijedao Iyad. No, tu ga je dočekaio protunapad Heraklija koji je postavio opsadu grada

²⁰ *Isto.*, 126.

²¹ *Isto.*, 220.

Emese. Kršćanska opsada nije uspjela tako da se Heraklije ipak morao vratiti na obrambeni sustav ratovanja.²²

PRODOR U ANATOLIJU

Dok se Bizant bavio obranom, muslimani su i dalje nastavili djelovanje, no sada im se otvorio put prema Anatoliji i Armeniji. Muslimani su osvojili Edessu i probili se sve do Trapezunta i gotovo da su izbili na obalu Crnog mora, no onda je Omar odredio da se vojna ekspedicija na sjeveru zaustavi 639. godine. Htio je osigurati novoosvojeno područje i konsolidirati svoju upravu. Vršio je, doduše, napade na prostor perzijske Armenije koju je htio što prije osvojiti kako mu Perzijanci ne bi predstavljali problem. Taj ostatak Armenije je nastojao osvojiti već 643., ali ga je smrt 644. spriječila u tome. Ubrzo nakon toga je povukao Khalida iz svoje službe i njegova vojna karijera je bila prekinuta.

OSVAJANJA U IRAKU

S obzirom da je Abu Bakr odlučio pozvati Khalida da ratuje na Levantu, napustio je Mezopotamiju. Naravno, ovakav potez je odgovarao Sasanidima tako da su ubrzo započeli protunapad i pokušaj povratka Mezopotamije pod vlast šaha Jezdegerda III. Sukobili su se sa Arapima 634. godine u bitci kod Mosta gdje su i pobijedili, te natjerali muslimane da se povuku. To je bio jedan od rijetkih primjera poraza muslimanske vojske uopće. Doduše Sasanidi nisu mogli dugo uživati u pobjedi jer je Omar 636. poslao vojsku koja je izvojevala pobjedu u bitci kod Kadisije čime su uspješno stavili pod svoju kontrolu prostor današnjeg Iraka.²³ Ono što je Jarmuk bio za Heraklija, to je bila Kadisija za Jazdegerda. Ta bitka je odlučila da će muslimani naposljetku osvojiti čitav irački prostor, a da će Perzijanci biti prisiljeni povući se prema gorju Zagros. Trajala je tri dana, muslimani su bili brojčano slabiji, ali je pobjedu konačno odlučila pomoć koja im je stigla iz Sirije.²⁴ U Iraku su muslimanske vojske podignule dva važna vojna logora koji su kasnije prerasli u gradove Kufu i Basru.²⁵

OSVAJANJE KTEZIFONTA

Omarov sljedeći plan je uključivao zapovjednika Utbaha, koji je trebao presjeći vezu između glavnine perzijske vojske i dijela vojske koji je branio njihov glavni grad Ktezifont. Nakon još nekoliko manjih okršaja, islamska je vojska krenula putem glavnog grada koji se sastojao od dva temeljna dijela: Veh Ardašir i Madina. Madina je označavala onaj glavni dio gdje je vladar stolovao, a dijelio ih je Tigris. Muslimani su započeli s opsadom Ardašira. Iako

²² *Isto.*, 128-135.

²³ *Isto.*, 202-206.

²⁴ JANDORA 1986, 104-107.

²⁵ DONNER 1981, 227.

su Perzijanci pružili žestok otpor, uspjeli su ući u prvi dio grada. No, trebalo je prijeći rijeku, a jedini most su Perzijanci srušili u povlačenju. Utbah je napravio neočekivan potez i prenio je svoje vojnike na drugu stranu rijeke potpuno pješke ili na konjima. Ovo je iznenadilo perzijsku obranu koja je pružila kratkotrajni otpor, pa se dala u bijeg. Samo je dio vojske kod palače ostao boriti se. Naposljetku su bacili oružje u zamjenu za obećanu sigurnost.²⁶

PRODOR U IRAN

Omar nije stao na tome nego je nastavio dalje prema istoku i pobijedio Sasanide u bitci kod Jalawle.²⁷ Time je, u stvari, stavio cijelu Mezopotamiju pod svoju vlast, ali Perzijanci nisu odustajali, nego su počeli sa pojedinačnim napadima na naselja u Mezopotamiji nadajući se da će tako oslabiti muslimane. U Iraku je počeo proces naseljavanja arapskog stanovništva, pretežito onog muslimanskog, potaknut brojnim osvajanjima.²⁸ Na kraju je Omarov zapovjednik Abu Musa pošao u pohod na perzijski grad Suzu kojeg je osvojio 641. godine. Unatoč svemu tome, perzijski napadi nisu prestajali, Jezdegerd je Merv proglasio novim glavnim gradom i još uvijek je smatrao da Sasanidsko carstvo ima dovoljno snage da bi se suprotstavilo Omaru. Sakupio je vojsku kod Nahavanda za što je ubrzo doznao Omar tako da je i sam bio prisiljen na akciju. Sa svojom vojskom je potukao Sasanide kod Nahavanda krajem 642.²⁹ Pobjeda kod Nahavanda mu je omogućila pristup središnjem i južnom Iranu. Upravo ondje ih je odlučio napasti što mu je pošlo za rukom, ali Sasanidi još nisu bili potpuno poraženi tako da je pohod trebalo nastaviti. A nastavio ga je napavši južni dio Perzije koji je osvojio usprkos žestokom otporu. Naime, i nakon osvajanja su perzijske pobune bile česta pojava. S juga je krenuo prema sjeveru i proslijedio dalje na istok. Time je stjerao Perzijance samo na prostor oko Kaspijskog mora koji je također pao. Omar je uspio zauzeti gotovo čitavu Perziju svojim pohodima, ali ne i cijelu.³⁰

EGIPATSKA BOJIŠNICA

Omar je još 639. započeo invaziju na Egipat koji je tada bio u posjedu Bizanta. Egipat je, naime, oduvijek bio ključna pokrajina za Rimljane. Stoga je često bila ne meti osvajača. Razlog tome je jednostavan – Egipat je žitnica, ondje je proizvodnja žita bila najjača grana i Rimsko se carstvo uvijek oslanjalo na Egipat kada je u pitanju bila prehrana. Upravo tako je bilo u slučaju Bizanta. Zapovjednik Amr, u službi Omara, je bio onaj koji je vodio invaziju. A

²⁶ DONNER 1981, 212.

²⁷ *Isto.*

²⁸ *Isto.*, 222.

²⁹ *Isto.*, 216.

³⁰ MORONY 2011, (<https://iranicaonline.org/articles/arab-ii>), 203-210.

započeo ju je na jedinom dijelu gdje je to bilo moguće kopnenim putem – na Sinajskom poluotoku. Osvojio je gradove na prostoru današnjeg Kaira, a plan mu je bio prerezati Egipat na dva dijela čime bi ga lakše zauzeo.³¹ Nakon zauzimanja gradova oko prostora gdje se Nil pretvara u deltu, krenuo je na jug. Uspješno je porazio kršćansku vojsku kod Heliopola.³² Kršćanska vojska u Egipta se sastojala pretežito od Kopta, kršćanskih egipatskih starosjedioca. Nakon što je osvojio cijeli Gornji Egipat, Amr se zaputio na sjever gdje mu je osvajanje pošlo za rukom. Zadnji grad koji je ostao u bizantskom posjedu bila je Aleksandrija. Razlog tomu krije se u činjenice da je imala izlaz na Sredozemlje pa je bila lakše opskrbljivana. Međutim, i Aleksandrija je na kraju pala 642. godine.³³

Egipatska prijestolnica je imala važnu ulogu i za jedne i za druge zato što je bila velika pomorska luka. Upravo zato što većina Arapa nisu bili pomorci, Omar je htio Aleksandriju iskoristiti za proizvodnju ratnog brodogradnja. Ipak su postojali Jemenci koji su se dobar dio svoje prošlosti bavili morskim poslovima jer se nalaze na prolazu Bab el-Mandeb. Njih je Omar zaposlio za brodogradnju, ali i lokalno stanovništvo koje je bilo voljno surađivati. Vjerojatno je jedan od glavnih razloga zašto su muslimani tako brzo zauzeli Egipat bio taj što bizantski car nije pošteno tretirao koptske zajednice što je stvorilo neprijateljstvo. Tako da su se Kopti vrlo često radovali Arapima jer su vjerovali da će pod arapskom vlašću imati bolji status. Bitno je napomenuti da je padom Aleksandrije Amr osnovao, kao vojnu bazu, novi grad Fustat. Nastao je na mjestu utvrde Babilon koju su osvojili muslimani nakon Heliopola.³⁴ Fustat se kasnije razvio u današnji glavni grad Egipta – Kairo.

LIBIJA I NUBIJA

Arapci se nisu zaustavili na egipatskom području, Amr je nastavio s osvajanjima prema zapadu. Uvidjevši kako je rimska obrana današnje Libije slaba, zatražio je od kalifa dopuštenje da nastavi svoj pohod što mu je ovaj dopustio. Osvojio je, između ostaloga, gradove Paraitonium, Apoloniju, Barku, Sabratu i Tripoli. Sve to mu je pošlo za rukom ranih četrdesetih godina 7. st.³⁵ Omar je čak započeo napade na nubijski prostor, ali tamo nije imao uspjeha zbog, navodno, vrhunskih nubijskih strijelaca koji su muslimanskoj vojsci nanijeli ogromne gubitke. Zbog toga je Omar procijenio da se rat u Nubiji ne isplati. Najveći dio arapskih osvajanja u

³¹ BUTLER 1978, 194-196, 210.

³² BUTLER 1978, 235.

³³ BUTLER 1978, 318.

³⁴ BUTLER 1978, 273.

³⁵ AYOUB 2020, (<https://www.aljazeera.net/midan/intellect/history/2020/10/5/ليبيا-في-ظلال-الإسلام-كيف-فتح-عمر-وبن-عمر>)

Africi se odvio za vrijeme Omarove vladavine, iako je jedan mali dio nastavio njegov nasljednik.

OMAROVO UBOJSTVO I PITANJE NASLJEDNIKA

Omara je snašla smrt 644. godine nakon što ga je u atentatu ubio perzijski zarobljenik Firuz. Firuz se, naime, dogovorio sa Hormuzanom, također perzijskim zarobljenikom, kako će se atentat odviti. Dogodio se u džamiji u središtu Medine gdje je Omar bio ubijen dok se molio. Prije nego što je umro osnovao je tzv. „šuru“ koja je trebala poslužiti kao tijelo, sačinjeno od šestorice vjernika bliskih Muhamedu, koje bi izabralo novog kalifa odnosno Omarovog nasljednika. Nakon rasprave je zaključeno kako bi Osman ibn Afan bio najbolji odabir, pa je tim činom Osman preuzeo vodstvo nad kalifatom. Ali je, kalif ističući svoje krvno srodstvo sa Muhamedom, opet istaknuo da je on trebao biti novi kalif. Međutim, njegovoj želji nije udovoljeno. Naposljetku, cijeli izbor kalifa se temeljio na modelu meritokracije u kojoj nije nužno trebao vladati onaj koji je srodnik Poslanika, nego najsposobniji u zajednici odnosno „ummi“.³⁶

OSVAJANJA OSMANA

Osman je dolaskom na vlast nastavio osvajačku politiku. Nije se najbolje slagao s osvajačem Egipta Amrom. Stoga ne čudi da je njegov utjecaj nastojao što više smanjiti. Učvrstio je svog brata Abdalaha na položaju vlasti u Egiptu, što je Amra uvrijedilo jer nije želio smanjivanje vlastitog autoriteta. Tako da Osman i Amr od početka nisu bili u dobrim odnosima. Osman je htio da Abdalah postane onaj koji bi preuzeo potpunu kontrolu u Egiptu jednog dana.

POKUŠAJ BIZANTSKE REKONKVISTE EGIPTA

U Bizantu je u to vrijeme vladala obiteljska i dinastička katastrofa. Car Heraklije je umro i došlo je do unutarnjih sukoba koji su prestali tek kada je Konstans II. došao na rimsko prijestolje. Kada je saznao za Omarovu smrt novi je car počeo promišljati o potencijalnom osvajanju Egipta. Osjećao je da je to pravi trenutak za napad i invaziju na Aleksandriju. Okupio je veliku vojsku pod zapovjedništvom admirala Manuela i poslao ih u invaziju. S obzirom da su Bizantinci tada imali nadmoćnije brodovlje, Arapi ih nisu mogli zaustaviti na moru tako da su doplovili sve do Aleksandrije i osvojili grad, te ga vratili u ruke cara. Iako je grad bio njihov Manuel je nastavio sa osvajanjem i pošao sa vojskom na jug uz Nil. Amr je uspio brzo organizirati obrambenu vojsku i suprotstavio mu se u blizini današnjeg Kaira. Unatoč nadmoćnosti bizantskog naoružanja, Arapi su uspjeli odbaciti Manuelovu vojsku natrag do

³⁶ ROBINSON 2011, 194.

Aleksandrije i ubrzo opkoliti grad 646. Iste godine je Aleksandrija opet pala pod muslimansku kontrolu, a bizantska vojska je bila prisiljena povući se preko Sredozemlja.³⁷

OSVAJANJA U TUNISU

Njegov brat Abdalah je nastavio kampanju u sjevernoj Africi gdje je napao ostatak afričkog egzarhata na prostoru današnjeg Tunisa. Tadašnji egzarh bio je Gregorije koji se smjestio sa vojskom u Sufetuli i očekivao muslimanski napad. Abdalahova vojska je došla do grada i izbio je bitka u kojoj je Gregorije naposljetku bio poražen i ubijen, a grad zauzet. Poslije ove pobjede, došlo je do primirja Arapa i afričkog egzarhata. Osvajanja na sjeveru tog kontinenta su prestala sve do dinastije Omejida. Osman je Abdalahu naredio da se vrati u Egipat što je ovaj i učinio.

NASTAVAK RATOVANJA U IRANU I ISTOČNA GRANICA

Situacija u Perziji je jedno vrijeme bila mirna, ali Osman nije mogao pustiti Jezdegerda III. da nastavlja svoje pohode na novoosvojena muslimanska područja. Odlučio je napasti ono malo što je ostalo u sasanidskim rukama. Izbio je sa svojom vojskom sve do Turkistana, prema Kini i Indiji, pa sve do Balohistana. Ovim putem je stvorio najistočniju granicu kalifata koja je takvom i ostala dugi niz godina. Konkretnije rečeno, rijeka Amu Darya je postala granicom.³⁸ Unatoč tome, perzijski Azerbajdžan je još uvijek bio nepokoren. Važno je naglasiti da je današnji Azerbajdžan već bio u arapskim rukama – još od sredine četrdesetih godina. Osman je i tu odlučio poduzeti vojnu kampanju. Pozvao je svoje vojskovođe i 651. započeo invaziju koja je, sve u svemu, tekla poprilično lagano za muslimane. Na kraju je perzijski Azerbajdžan pao, odnosno predao se pod uvjetom da će plaćati džiziju³⁹ kalifu. Osman je nastavio sa manjim pohodima u Anatoliji, ali nije poduzimao veće pothvate s obzirom da nije htio riskirati preveliku izloženost bizantskim napadima.⁴⁰

POMORSKU POTHVATI

Bizant je u počecima arapsko-bizantskih sukoba imao nadmoćnu mornaricu kojoj se Arapi nikako nisu mogli suprotstaviti. Kalif Omar je posebice izbjegavao bilo kakve bitke na moru i rijekama. Znao je, naime, da bi izgubio takvu bitku. No dolaskom iskusnih Jemenaca, lokalnih koptskih ratnih inženjera i onih koji su prešli na islamsku stranu muslimanska se mornarica počela naglo razvijati. Naravno, još uvijek ju je trebalo isprobati u borbi što je, dakako, bio veliki pothvat. Abdalah i Muavija, nadglednik muslimanske Sirije, su se zajednički

³⁷ BUTLER 1978, 458-461.

³⁸ MORONY 2011, (<https://iranicaonline.org/articles/arab-ii>), 203-210.

³⁹ Porez koji plaćaju nemuslimani u šerijatskoj državi u zamjenu za svoju sigurnost.

⁴⁰ JANDORA 1986, 110.

sukobili protiv Konstansa II. u bitci kod Cipra i pobijedili njegovu mornaricu. Time su prvi put pokazalo da Arapi itekako mogu ratovati na moru. Morska osvajanja su se nastavila zauzimanjem otoka Roda nedaleko obale Anatolije. Arapska mornarica je od tada parirala bizantskoj. Slobodno možemo reći da se tada na Sredozemlju pojavio i etablirao novi „igrač“.⁴¹

OSMANOVA VJERSKA POLITIKA

Jedna od glavnih odrednica Osmanove vladavine je bilo to što je odlučio uništiti sve nedozvoljene verzije svetog Kurana. Cilj mu je bio ostaviti samo jednu u cirkulaciji, čime bi Kuran postao samo jedan, standardni. Time je budućim muslimanima olakšao snalaženje u islamu.

OSMANOVO UBOJSTVO

Problem je nastao 654. godine kada je Osman dobio dojave o potencijalnim budućim pobunama protiv njegove vlasti. U Egiptu se, naime, ponovno počela rađati ideja o Aliju kao novom kalifu. Argument je, naravno, opet bio krvno srodstvo. Kufa i Basra, gradovi koje su Arapi osnovali u Iraku, su također izrazili svoje nezadovoljstvo Osmanovim vodstvom. Pobunjenici su započeli svoj marš prema Medini s naredbama da svrgnu, odnosno ubiju Osmana. Bili su nezadovoljni njegovim načinom vladanja. Smatrali su da ne vodi kalifat dovoljno čvrsto kao Omar, a svemu je pripomogla činjenica da su zagovarali Alijevo pravo na prijestolje. Muavija i njegovi Omejidi su podržavali Osmanovu vlast. Cijeli se sukob sve više razbuktavao, a u islamskoj tradiciji je poznat pod nazivom „fitna“, što bi značilo kušnja, odnosno prvi građanski rat.⁴² Bila je to kušnja s kojom se trebao suočiti islamski svijet i Osman je bio svjestan toga. Imao je prilike otvoreno se suprotstaviti pobuni, ali nije htio iz pacifističkih razloga. Smatrao je kako se muslimani ne bi trebali međusobno ubijati. Naravno, njegovi neprijatelji nisu tako mislili. Unatoč tome što su pobunjenici zahtijevali proglašenje Alija za kalifa, Ali je odbio njihove ponude, a čak je dao dvojicu svojih sinova staviti kao osobnu Osmanovu zaštitu između ostalih. Sve u svemu, pobunjenici su 656. došli do Medine i Osmanove kuće gdje su se neko vrijeme pokušali silom probiti. Naposljetku je jedan dio uspio ući u kuću i izboli su kalifa do smrti dok je čitao Kuran.

ALIJEVA VOJNA KARIJERA

USPON

Tek nakon Osmanove smrti je Ali došao na vlast kao kalif. Većina pobunjenika ga je podržavala što je dalo zamah njegovu preuzimanju vlasti. Za razliku od njegovih prethodnika

⁴¹ NICOLLE 2009, 85.

⁴² DONNER 1981, 231.

Alijeva vojna karijera se nije temeljila na osvajačkim pohodima protiv vanjskih neprijatelja. Ali je bio stavljen u poziciju u kojoj se morao najprije suprotstaviti s onima koji su prijetili njegovoj vlasti. Pri tome je važno istaknuti Aišu, Muhamedovu udovicu, Talhu i Zubajru. Aiša je tvrdila da je Ali glavni krivac za Osmanovu smrt te je krenula u formiranje vojske koja mu se trebala otvoreno suprotstaviti. No, Ali nije mirno čekao već je i sam započeo organizaciju svoje vojske. Obje strane su se našle kod Basre krajem 656. godine i bitka je započela. Talha je bio ubijen u bitci, dok je Zubajr pokušao pobjeći, ali neuspješno. Bitka je trajala sve do trenutka kada su Aišu zarobili Alijevi vojnici. Unatoč svemu, Ali je odlučio zarobljenike tretirati s poštovanjem pa ih je pustio kućama. Poput Osmana nije htio nepotrebno prolijevanje krvi.⁴³

PRVI GRAĐANSKI RAT

Ubrzo nakon toga se Muavija, nadglednik Sirije, počeo otvoreno suprotstavljati Aliju i optuživati ga za Osmanovu smrt. No, Ali je to negirao. Muavija nije posustajao u svojim optužnicama pa je na kraju otvoreno objavio rat Aliju, na što je ovaj reagirao. Muavija je očito htio prigrabiti kalifat za sebe, a početak njegove pobune je bio u Siriji. Obojica su okupili vojske i sukobili se u bitci kod Sifina 657. godine. Međutim, iz te bitke nitko nije izašao kao pobjednik pa su bili primorani započeti pregovore. Pregovori su završili tako što su se obojica složili da bi sukob trebalo razriješiti mirnim putem kako ne bi dolazilo do daljnje podjele među muslimanima. Takav dogovor je dao Muaviji puno vremena da prikupi novu vojsku i u budućnosti se ponovno suprotstavi Aliju. Jedan dio Alijevih pristaša se protivio pregovorima te su se počeli jasnije distancirati od Alija. Vrlo je brzo ta skupina prozvana *haridžiti*.⁴⁴ Toliko su mu se počeli suprotstavljati da su krenuli ubijati sve Alijeve pristaše – bili oni političari ili civili.

Muavija je u međuvremenu nastavio svoje napade na Alijeve teritorije što je potaknulo Alija na jasnu reakciju u vidu napada na Siriju. Drugim riječima, građanski rat je sada bio u punom zamahu.⁴⁵ No, pojava i djelovanje haridžita je poremetilo planove tako da je Ali bio prisiljen prvo poraziti njih, a tek onda Muaviju. Dvije strane su se sukobile u bitci kod Nahravana gdje je, zahvaljujući snažnijoj i organiziranijoj vojsci, Alija izvojevao veliku pobjedu. Svo ovo vrijeme, Muavija nije posustajao u svojim pohodima tako da je 658. osvojio Egipat. Nakon pobjede nad haridžitima Ali se mogao posvetiti kampanju prema Siriji čime bi slomio Muaviju u njegovom središtu. No, planovima je došao kraj kada je Alija ubio jedan haridžit u džamiji u Kufi. Haridžit je i sam bio likvidiran poslije, ali šteta je već bila učinjena.

⁴³ *Ali bin Abi Talib*.

⁴⁴ BERKEY 2003, 86.

⁴⁵ DONNER 1981, 231.

Hasan, Alijev sin, je novom odlukom trebao postati novi kalif. Međutim, kada je vidio da mu se Muavija sprema suprotstaviti sa svojom vojskom, odustao je od kalifata i predao ga njemu. Tim činom je Muavija prekinuo period vladavine Rašidunskog kalifata i započeo vladavinu Omejida koji su nastavili širenje arapske države.⁴⁶

RAZLOZI USPJEHA RANOISLAMSKIH OSVAJANJA

Postoje razne teorije o tome zašto su muslimani bili tako uspješni u svojim početnim pohodima. I ne samo to, nego zašto je uopće postojala potreba za naglim osvajanjem tuđih teritorija? Kako to da je jedan nomadski narod, čak neujedinjen, postao glavnim osvajačem sedmog stoljeća? Jedan od razloga zasigurno treba pripisati arapskoj lakoj konjici. Činjenica da je laka joj je omogućavala brzo kretanje i veliku pokretljivost. Upravo ta pokretljivost je ključan detalj u pustinjskom ratovanju, a u takvim uvjetima su Arapi uglavnom ratovali. Vojskovođa Khalid je odlično znao iskoristiti laku konjicu u bitkama. Prije bitke bi ju pretežito koristio kao izvidnicu uz čiju je pomoć mogao unaprijed saznati za kretanje neprijateljske vojske. Odličnim manevriranjem je postigao da konjanici udare u bok ili u leđa neprijatelju kad bi bitka počela ili ako je smatrao da nema drugog izlaza. Dakako, ovdje je jedan od razloga Khalidova velika vojna vještina, odlično čitanje protivnikovih poteza te razumijevanje situacije na bojišnici. Khalidove pobjede u Iraku i Levantu su dale muslimanskim osvajačima zamaha za buduće sukobe. U svojoj studiji Donner ističe da je jedan od glavnih razloga uspjeha, pogotovo u Siriji, bila taktička fleksibilnost muslimanske vojske. Naime, vojska je često djelovala odvojeno, ali kada bi se prikazala neka veća neprijateljska vojska, poput one Heraklijeve 635. godine, onda bi se arapske jedinice ujedinile i ratovale zajedno. Upravo to i objašnjava veliku mobilnost muslimanskih vojski koja se pokazala iznimno značajnom.⁴⁷

Korištenje deva u ratne svrhe je bio također jedan od čimbenika koji je išao u prilog muslimanima. Deve su koristili prvenstveno kao prijevozno sredstvo kada bi morali prolaziti pustinjom ili općenito nepristupačnim krajem. Uočili su logističku važnost deva, iako to nisu sami otkrili. Deve su se za ratne svrhe koristile prije sedmog stoljeća, ali muslimani su pokazali da znaju kako se služiti njima. Naposljetku, upravo su deve omogućile Khalidu njegov marš preko pustinje.

Arapi su u suštini beduinski narod, sačinjen od brojnih plemena, vrlo ratoborni. Kao takvi su naučili iskazivati ratobornost u sukobima sa drugim plemenima. Krvne osvete i napadi

⁴⁶ Ali ibn Abi Talib, (<https://en.wikipedia.org/wiki/Ali#Caliphate>).

⁴⁷ DONNER 1981, 143.

na neprijateljske karavane su bile česta pojava. Arapska plemena su bila prisiljena prilagoditi borbenom okolišu. Drugim riječima, Beduini su bili naviknuti ratovati u surovoj pustinjskoj klimi tako da kad su se sukobili sa Perzijancima i Rimljanima u pustinjama, imali su puno više iskustva od njih.

Berkey navodi da je „ghazw“ bila jedna od odrednica arapskog društva, odnosno praksa napadanja drugih plemena, klanova, zajednica, karavana i pljačka istih.⁴⁸ Abu Bakrovom pobjedom u Ridda ratovima Arapi su bili konačno ujedinjeni bez obzira na plemensku pripadnost. Morali su pronaći „ispušni ventil“ svojeg „ghazwa“, a za to su im najbolje poslužili Sasanidsko i Bizantsko Carstvo. Tako da se može reći da su islamska osvajanja zapravo proširenje „ghazwa“ – baš kako piše Berkey. Sigurno je to jedan od razloga zašto su muslimani imali potrebu za tako naglim širenjem.

Muhamedov novi monoteizam – islam, je također predstavljao sredstvo ujedinjenja Arapa. Napokon se stvorila velika zajednica „umma“ koja više nije morala brinuti o međusobnim sukobima. Islam im nije dozvoljavao da se međusobno ubijaju. Odjednom su dobili novog neprijatelja. Zsigurno je islam utjecao na brzinu osvajanja. Nauk o džihadu kao svetom ratu protiv nevjernika je davao „gorivo“ vjernicima za buduće sukobe.⁴⁹

ZAKLJUČAK

Nesumnjiva je činjenica da je period islamskih osvajanja od smrti Muhameda pa sve do Osmanove smrti jedan od fascinantnijih povijesnih fenomena. U manje od trideset godina se kalifat proširio od arapskog poluotoka sve do Kartage na zapadu i Balohistana na istoku; od Egipta do Armenije. Malo je takvih slučajeva u povijesti. Islamska osvajanja bi se, eventualno, mogla usporediti s osvajanjima Aleksandra Velikog. Muhamed je svojim nasljednicima, kalifima, ostavio veliku zadaću i dužnost. Trebalo je očuvati integritet zajednice, a u isto vrijeme izboriti se za prevlast i postaviti se kao nadmoćna država na Bliskom istoku. Abu Bakrova osvajanja u Mezopotamiji, Siriji i Levantu su otvorila put daljnjim pohodima. Omarove vojne kampanje su napredovale gotovo savršeno – bilo to u Mezopotamiji ili na Levantu. Islamski vojskovođe su svojim superiornim taktikama neprestano nadjačavali protivnika. Bitke poput onih kod Jeruzalema, Aleksandrije, Kadisije ili Ktezifonta su odigrale važnu ulogu u moralu muslimanskih snaga. U tim su se trenucima lomile carske vojske Sasanida i Bizanta. Osmanovi pohodi su bili konačan kraj rašidunskih osvajanja i

⁴⁸ BERKEY 2003, 72.

⁴⁹ AL-AZMEH 2014, 361.

uspostavljanje granice do dolaska omejidske dinastije. Alijeva vladavina je obavijena velom građanskog rata (*fitna*) koji se cijelo vrijeme bio blizu kulminacije. Unatoč fitni, arapska država je nastavila živjeti, a omejidski je kalifat započeo novi niz osvajačkih pohoda koji su služili kao još jače sredstvo širenja islama i kohezivnosti islamskog identiteta.

LITERATURA

- AL-AZMEH, Aziz, *The Emergence of Islam in Late Antiquity*, Allah and his People, Cambridge University Press, New York, 2014.
- BERKEY, Jonathan P., *The Formation of Islam*, Religion and Society in the Near East, 600-800, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- BUTLER, Alfred J., *The Arab Conquest of Egypt and the Last Thirty Years of the Roman Dominion*, Oxford University Press, New York, 1978.
- DONNER, Fred M., *The Early Islamic Conquests*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1981.
- DONNER, Fred M., *Mohammad and the Believers*, Harvard University Press, Cambridge, 2012.
- JANDORA, John W., „Development in Islamic Warfare: The Early Conquests“, *Studia Islamica*, Brill, 1986.
- KAEGI, Walter E., *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge University Press, New York, 1992.
- NICOLLE, DAVID. *The Great Islamic Conquests AD 632-750*, Bloomsbury Publishing, Oxford 2009.
- ROBINSON, Chase F., „The Formation of the Islamic World Sixth to Eleventh Centuries“, *The New Cambridge History of Islam*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

ELKTRONIČKI IZVORI

AYOUB, Mohammad S., „Libya in the shadows of Islam: How did Amr ibn al-Aas and his companions conquer Cyrenaica and Tripoli“,

(<https://www.aljazeera.net/midan/intellect/history/2020/10/5/ليبيا-في-ظلال-الإسلام-كيف-فتح-عمر-بن-عمر-بن>, zadnji pristup 27. rujna 2023.).

MORONY, Michael G., „ARAB II. Arab conquest of Iran“

(<https://iranicaonline.org/articles/arab-ii>, zadnji pristup 27. rujna 2023.).

ALI, Ibn Abi Talib, (<https://en.wikipedia.org/wiki/Ali#Caliphate>, zadnji pristup 25. rujna 2023.).